

HRABOVEC, Emilia – BRUGNOTTO, Giuliano – JURČAGA, Peter (eds.): *Chiesa del Silenzio e diplomazia pontificia 1945–1965 / Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945–1965*. Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 49). Libreria editrice Vaticana, Vaticano 2018, 440 stran

Tématem sborníku *Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945–1965* jsou diplomatické vztahy mezi obnovovanými státy střední Evropy a Apoštolským stolcem v období od skončení druhé světové války do poloviny 60. let 20. století. Hlavní editorka publikace prof. Emilia Hrabovec hovoří o tzv. Ostpolitik sui generis (s. 291). Jedná se tedy o dobu předcházející pověstné vatikánské diplomatické strategii zvané Ostpolitik, jejímž hlavním představitelem byl papežský diplomat Agostino Casaroli.¹ Typickými pro tuto pozdější vyjednávání mezi vatikánskými diplomaty a zástupci tzv. lidově demokratických států se staly ústupky ze strany církve a protahování jednání ze strany státu.

Recenzovaná kniha je ambiciózním projektem: vychází jako dvojjazyčná (italsko-slovenská) publikace v řadě Papežského výboru pro historické vědy ve spolupráci s Fakultou kanonického práva sv. Pia X. v Benátkách. V nedávné době vyšly k tématu církve ve střední Evropě v této řadě např. knihy *Diplomatické vztahy mezi Svatým stolcem a Maďarskem. 1920–2015* nebo *Nunciem v zemi dělicí čáry. Achille Ratti, poté Pius XI., v Polsku (1918–1921)*.² Publikace *Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia* obsahuje předmluvy Bernarda Ardura, prezidenta Papežského výboru pro historické vědy, kardinála slovenského původu Jozefa Tomka, benátského patriarchy Francesca Moraglia a spišského biskupa Štefana Sečky. Většina z nich se také zúčastnila slavnostní prezentace této publikace, která se konala v listopadu 2018 na půdě Papežské univerzity Urbaniana v Římě. Slovenský čtenář je s tématy příspěvků publikace obsahově již alespoň částečně seznámen. Ale ani italskému čtenáři není dané téma zcela neznámé, vždyť např. před několika lety vyšly k otázce vztahu katolické církve a komunismu obsáhlé knihy díky péči prof. Jana Mikruta.³

Po předmluvách nastiňuje prof. Hrabovec krátce problémy a perspektivy výzkumu daného tématu (s. 233–235). V této souvislosti zmiňuje, že většina „pacelliovských statí“ se zaměřuje na západní Evropu, zatímco východní Evropa zůstává *na okraji vedeckého záujmu*. *S istým zjednodušením možno povedať, že západný historik naďalej rozmýšľa v historicko-geografických a geopolitických kategóriách fixovaných na prietor, ktorý*

1 Agostino Casaroli (1914–1998) – vatikánský diplomat, kardinál, v letech 1961–1979 působil v Kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti, 1979–1990 byl vatikánským státním sekretářem. V češtině vyšly jeho vzpomínky CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963–1989)*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2001.

2 FEJÉRDY, András (ed.): *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria. 1920–2015*. Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 45). Libreria editrice Vaticana, Vaticano 2016. BORTOLATO, Quirino Alessandro – LENART, Mirosław (eds.): *Nunzio in una terra di Frontiera. Achille Ratti, poi Pio XI, in Polonia (1918–1921)*. Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 47). Libreria editrice Vaticana, Vaticano 2017.

3 MIKRUTA, Jan (ed.): *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*. Gabrielli editori, Verona 2016. TÝŽ (ed.): *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*. Gabrielli editori, Verona 2017.

by sme v historickej terminológii mohli nazvať „malou Európou Karola Veľkého“, zároveň ju však identifikuje s Európou v jej celom geografickom priestore. Západní historikúm unikajú vnútorné politické súvislosti východného bloku. Historici ze stredovýchodní Evropy naopak nekladou dôraz na mezinárodný kontext a prameny samotného Apoštolského stolca. Hrabovec zároveň pripouští, že dôvodom tejto redukcie môže byť mj. i jazyková bariéra badateľ. *Spojiť tieto „paralelné línie“ výskumu zostáva jednou z hlavných metodologických úloh súčasného medzinárodného historického spoločenstva.*

Publikace předkládá texty devíti historiků, z nichž některé jsou spíše přehledem historických událostí, jiné podrobnou analýzou konkrétních případů.

První dva příspěvky přibližují čtenářům poválečné dění týkající se katolické církve v Polsku. Mirosław Lenart, profesor Opolské univerzity a ředitel Státního archivu v Opolí, nazval svůj příspěvek *Církev na „znovuzískaných územích“ Polska a případ „vlasteneckých knězů“*. Jednou z nejvýznamnějších skutečností v poválečné Evropě byly násilné přesuny milionů původních obyvatel. Do nového Polska byli přesídleni Poláci z východních území, která byla po válce připojena k SSSR. Z Polska bylo naopak vystěhováno přibližně 3,5 milionu německých obyvatel. Mezi původním a novým obyvatelstvem docházelo ke sporům, které se projevy také v církvi. Po likvidaci politické opozice a zfalšovaných volbách v roce 1947 se v Polsku stupňovala kampaň proti církvi. V září 1947 představil sovětský politik a ideolog A. A. Ždanov plán zrušení katolické církve v celém východním bloku, který spočíval ve zničení hierarchie a následném zpacifikování významných řeholníků i laiků. Skupiny kleriků věrných novému státnímu zřízení měly být využity ke štěpení církve zevnitř. V roce 1950 bylo uzavřeno tzv. Porozumění, tedy dohoda mezi polskou komunistickou vládou a polským episkopátem (jednalo se o kompromis ohledně soužití církve a státu: církev uznala východní polskou hranici se Sovětským svazem, režim se na oplátku zavázal nerušit náboženskou výuku na školách, katolické školy i kláštery). O tuto dohodu se zasadil arcibiskup Stefan Wyszyński proti vůli některých polských biskupů i samotného Apoštolského stolce. Hnutí polských vlasteneckých kněží s názvem Ústřední komise kněží vzniklo ze Svazu bojovníků za svobodu a demokracii, který podléhal komunistické straně. Členem komise se mohl původně stát každý kněz, který byl za války internován v koncentračním táboře anebo působil v armádě. V roce 1954 bylo registrováno přibližně 1000 vlasteneckých kněží, tedy 10 procent všech polských kněží. Ústřední komise kněží vydávala různá periodika, některá z nich z důvodu jejich proticírkevního obsahu kardinál Stefan Wyszyński zakázal. V roce 1955 bylo hnutí biskupy rozpuštěno, o čtyři roky znovuobnoveno pod hlavičkou Caritas, názvy hnutí se několikrát změnilly. V 70. letech byla jeho činnost ukončena definitivně. Na závěr autor uvádí zajímavost: z oblasti Opolí uteklo mnoho tzv. vlasteneckých kněží do SRN, jakmile se jim k tomu naskytlá příležitost. A státní medaile některých z nich byly poté nalezeny *vyhodené na hnoji* (s. 248).

Profesor církevních dějin a bývalý rektor Katolické univerzity v Lublinu Stanisław Wilk SDB ve svém příspěvku *Katolícka cirkev v Polsku a Svätá stolica v rokoch 1948–1965* popisuje pokusy o navázání diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a Polskem, které po válce zrušilo konkordát. Rozhovory v roce 1947 nepřinesly žádné výsledky, stát se snažil vliv církve čím dál tím více potlačovat. Další rozhovory probíhaly

mezi státem a polským episkopátem a roku 1950 vyústily v podepsání již zmíněného Porozumění. Protože však byla dohoda podepsána bez vědomí a souhlasu Vatikánu, musel primas Wyszyński toto rozhodnutí i jiné své kroky v Římě obhajovat. V roce 1953 došlo ke dvěma zásadním událostem: Wyszyński byl jmenován kardinálem a o několik měsíců později byl komunisty internován, protože mnohokrát protestoval proti porušování dohody ze strany státu. Po propuštění z tříleté internace se během své cesty do Říma v roce 1957 seznámil s benátským patriarchou Roncallim, budoucím papežem Janem XXIII., který měl silný vztah k Polsku, konkrétně k Čenstochové. Roncalli se stal polskému primasovi oporou, a to i později jako papež ve sporech se Státním sekretariátem a dalšími vatikánskými dikasterii.

Další dva příspěvky se týkají církve v Maďarsku a oba jsou svým úzkým zaměřením podrobnou sondou do konkrétních případů. András Fejérdy, který působí na Maďarské akademii věd a na Katolické univerzitě Budapešť-Piliscsaba, je autorem textu *Príbeh jedného neúspešného plánu: tajná katolícka hierarchia v Maďarsku*. Na rozdíl od Československa a Rumunska, kde se Apoštolský stolec snažil po převzetí moci komunisty vytvořit tajnou církev, resp. kde byli tajně jmenováni a svěceni biskupové, v Maďarsku k ničemu podobnému nedošlo. Co se Československa týče, není autor podrobněji seznámen s literaturou naší proveniencie, neboť píše: *Na rozdiel od Rumunska však v Československu nemáme informácie o tzv. náhradných ordinároch, ktorých by predtým menoval diecézny biskup a ktorí by prevzali riadenie diecézy namiesto hateného biskupa (okrem Štefana Náhaluku)...* (s. 330) Tuto mylnou informaci zřejmě přebírá z textu prof. Hrabovec, ke kterému se teprve dostaneme. Autor správně podotýká, že biskupové tajně vysvěceni v letech 1949–1950 byli odhaleni a uvězněni (příp. nekonali žádnou světitčinnost, a tak odhaleni nebyli). V Maďarsku zůstalo poměrně hodně biskupů v úřadu, proto nebyl důvod vytvářet tajnou hierarchii. Přesto se objevily alespoň tři pokusy o tajné svěcení biskupů, k jejichž realizaci ale nakonec pravděpodobně nikdy nedošlo. V prvním případě šlo o plán tajného provinciála maďarských jezuitů Antala Pálose v roce 1954, který byl ovšem ještě před konzultací s Římem odhalen tajnou policií. Neuspěla ani iniciativa Istvána Tabódyho, který organizoval tajnou skupinu bohoslovců vyloučených ze semináře v Budapešti v roce 1959. Úspěšný snad byl plán tajného biskupského svěcení Lászlóa Rózsavölgyiho z roku 1960, informace o něm pocházejí ovšem převážně z jeho vyšetřovacích spisů.

Johan Ickx, ředitel Historického archivu druhé sekce vatikánského Státního sekretariátu, je autorem příspěvku *Východná politika Pia XII. Modus vivendi navrhnutý v Moskve 1946–1947. Prípád pátra Alexandra Töhötöma Nagya SJ*. Příspěvek je založen především na dokumentech uložených v archivu generální kurie jezuitů, sepsaných třemi maďarskými jezuitou a týkajících se období let 1945–1946, a na pozdější autobiografii jednoho z nich. Konkrétně jde o Alexandra Töhötöma Nagye SJ, který se angažoval v hnutí KALOT (Národní sekretariát katolické rolnické mládeže), po roce 1948 emigroval do Jižní Ameriky, oženil se a přiklonil se ke svobodnému zednářství. Maďarskému primasovi Mindszentyovi Nagy po válce ještě v době svého kněžského působení vyčítal snahu o obnovení habsburské monarchie, s tím související převažující primasův zájem o aristokracii, chybějící ochotu hledat řešení pro soužití církve a komunistického státu a dokonce snahu vyvolat pronásledování a mučednictví.

V letech 1945–1946 se Nagyovi podařilo uskutečnit pět cest do Říma, kde se setkal s nejvyššími představiteli církve i svého řádu. Od papeže získal pověření k vyjednávání se Sověty o navázání diplomatických vztahů a dostal také diplomatický pas Vatikánu. V Budapešti Nagy navázal kontakty se sovětskými představiteli v Maďarsku a setkal se i s Jelentésem Ostjukinem, šéfem sekce NKVD ve východní Evropě. Pro církev v Maďarsku se Nagy snažil dohodnout nějakou formu modu vivendi, z toho důvodu jej (a s ním i papeže Pia XII.) můžeme považovat za určitého předchůdce Ostpolitik. Pro doplnění tématu by bylo zajímavé zmínit také chorvatského jezuitu Tomislava Poglajena Kolakoviče,⁴ který kvůli sledování Gestapem uprchl v roce 1943 z Chorvatska na poměrně bezpečné Slovensko, kde se zúčastnil i Slovenského národního povstání. V květnu 1945 měl být přijat sovětským velvyslancem v Československu Valerianem A. Zorinem, akceptován jako neoficiální mluvčí Vatikánu a byla mu umožněna cesta do Moskvy. Tam asi ztratil veškeré naděje na možnou změnu sovětské politiky v náboženské otázce. Kolakovič ovlivnil celou generaci českých a slovenských katolíků.

Polský minorita Zdzisław Józef Kijas představuje téma *Křesťanský koncept mučeníctva a mučeníci komunistického režimu*. Za mučedníky jsou vyhlášeny nejen osoby, které bezprostředně zemřely násilnou smrtí kvůli víře v Ježíše Krista, ale také osoby, které zemřely např. ve vězení, po propuštění z vězení, v exilu. Příčinou jejich pronásledování musí být nenávisť vůči víře (odium fidei). Problém kauz svatořečení mučedníků z nedávné minulosti spočívá v tom, že pachatelé se snaží zakamuflovat pravou příčinu odsouzení a jako důvod uvádějí ohrožení bezpečnosti státu, špionáž apod.

Maďarský benediktin Adam Somorjai se ve svém příspěvku *Mučeníctvo a svátost v případě kardinála Mindszentyho* kriticky zaobírá snahou o beatifikaci tohoto maďarského kardinála.⁵ Autor publikoval v několika svazcích kardinálovu korespondenci s Apoštolským stolcem, s americkými prezidenty, diplomaty atd. *Memoárová literatúra je však charakteristická tým, že predstavuje subjektívny výklad udalostí, ktoré sa odohrali, a ktoré autor opísal s jediným cieľom: legitimizovať vlastnú pozíciu alebo, inými slovami, dovŕšiť víťazstvo nad komunizmom, odvolávajúc sa na úsudok budúcich generácií* (s. 409). V kardinálu Mindszenty se spojovala oddanost národu a církvi. Mindszenty si ovšem nepřipouštěl skutečnost, že maďarský národ prohrál dvě světové války, a proto si nemohl diktovat pravidla dalšího vývoje své země. Kardinál *žil ako v časoch krížiac-kých výprav a viedol najmä krížovú výpravu proti komunizmu* (s. 410). Již ve svém dřívějším díle Somorjai nově interpretuje pohled na Mindszentyho, přičemž si uvědomuje, že *tím riskujeme stratu hrdinu, no táto strata sa ihneď premení na výhodu, lebo kardinál sa stane jedným z nás. Tak budeme vedieť pochopiť jeho ľudskú stránku, ktorá je podobná tej našej* (s. 411). Mindszenty se považoval za posledního maďarského nekomunistického politika, neuznával novou formu státu, chtěl obnovit starobylé království. Z politických či národnostních, nikoliv z církevních důvodů, opakovaně odmítal opustit svůj azyl na

4 JUKL, Vladimír – KRČMÉRY, Silvester: *V šlapajach Kolakoviča. Spomienky na duchovné začiatky a stretnutia s pátrom Kolakovičom*. Charis, Bratislava 1996; VÁŠKO, Václav: *Dobrodruh v Ježíšových službách. Legendární profesor Kolakovič* – viz <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/dobrodruh-v-jezisovych-sluzbach-legendami-profesor-kolakovic> (citováno k 23. 4. 2019).

5 Proces beatifikace kardinála Mindszentyho inicioval v roce 1993 Michael von Habsburg-Lotringen. V únoru 2019 přiznal papež František tomuto kardinálovi heroický stupeň ctností.

americkém velvyslanectví v Budapešti. Nápis „patriae exsul“ na kardinálově hrobě vyjadřuje jeho osobní tragédii: *Rozhodnutia týkajúce sa jeho vlastného osudu, ktoré urobil on sám, chcel vždy pripísať iným* (s. 418). Historik působící v procesu beatifikace je povinen kriticky se zabývat všemi dostupnými prameny a neopomíjet či nezlehčovat ty materiály, které by mohly beatifikaci zabránit. Z některých vzpomínek pamětníků vyplývá, že kardinál Mindszenty působil na lidi jako inkvizitor z *hollywoodského filmu, který sa skoro vôbec neusmieva a považuje sa za hrdinu maďarského ľudu v boji proti komunizmu, že je to nekompromisný človek s veľkou odvahou, pripravený podstúpiť mučenícku smrť. Škoda len, že jeho osobné vlastnosti, ako sú odhodlanosť, odvaha a sebazaprenie, nie sú vyvažované väčším taktom a úsudkom* (s. 420).

Na závěr se budu ve své recenzi zabývat příspěvky dvou slovenských historiků, Emilie Hrabovec a Róberta Letze, kterým je i v knize věnováno nejvíce místa. Emilia Hrabovec, profesorka církevních dějin na teologické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a členka Papežského výboru pro historické vědy (zde je jedinou historičkou ze středovýchodní Evropy), nazvala svůj příspěvek *Svätá stolica a Československo 1945–1965*. Líčí v něm pohnuté poválečné vztahy obnoveného československého státu a Apoštolského stolce. Zmiňuje opětne zřízení diplomatického zastoupení Apoštolského stolce v Praze, ovšem pouze na úrovni internunciatury, postupný nárůst vlivu komunismu, který nakonec vedl v roce 1950 mj. k vyhoštění posledního vatikánského zástupce z Československa. Tím byly diplomatické vztahy de facto ukončeny, přestože de iure nebyly nikdy rozvázány. V době po roce 1950 přicházely do Vatikánu informace o osudech katolíků v Československu především prostřednictvím zahraničních diplomatických zastoupení a díky české a slovenské emigraci. Teprve v roce 1962 pod vlivem změněné politické situace byly znovu navázány diplomatické kontakty, které s přestávkami trvaly až do roku 1989. Největší prostor Hrabovec věnuje osudům biskupa Jána Vojaťašáka (1877–1965), zapřísáhlého protivníka komunismu, a biskupa Pavola M. Hnilici SJ (1921–2006). Autorka, která patří k největším znalcům fondů vatikánských archivů týkajících se Československa,⁶ použila pro svůj příspěvek, stejně jako i pro své další práce velké množství archiválií (kromě slovenských a menšího množství českých archivů také vatikánské archivy: Tajný vatikánský archiv či Historický archiv Státního sekretariátu; dále archiv Slovenského historického ústavu v Římě, archiv rodiny Schwarzenbergů v Murau, Rakousko, archiv biskupa Pavola Hnilici v Římě a Nových Hradech, ČR aj.). Některé z těchto archivů jsou badatelům zatím nepřístupné.

V textu se vyskytuje několik výrazných chyb, např. označení Klementa Gottwalda za bývalého spoluvězně z Dachau pražského arcibiskupa Josefa Berana (s. 273). Gottwald strávil celou válku v Sovětském svazu. Dále prof. Hrabovec přejímá často opakovanou chybu, že na základě mimořádných papežských fakult (tzv. mexických fakult) mělo být umožněno tajné svěcení biskupů (s. 295). Papežské fakulty ale výslovně zakazovaly jmenování nových biskupů a k těmto tajným biskupským svěcením v letech 1949–1950 docházelo pouze na základě předchozího jmenování ze strany

6 Např. HRABOVEC, Emília: *Slovensko a Svätá stolica 1918–1927 vo svetle vatikánskych prameňov*. Univerzita Komenského, Bratislava 2012.

Apoštolského stolce (na rozdíl od biskupských svěcení jezuitů Pavola Hnilici a Jána Korce, která byla papežem zpětně legitimizována až po několika letech).⁷ Autorka pokračuje: *Najdôslednejšie tieto inštrukcie uskutočnil spišský biskup Vojtaššák, ktorý 5. novembra 1949 vysvätil Štefana Barnáša za pomocného biskupa svojej diecézy* (s. 295–296). Není jasné, proč by zrovna biskup Vojtaššák měl plnit papežské instrukce nejdůsledněji. K dosud známým biskupům nevěřejně či tajně vysvěceným na přelomu let 1949/1950 patří také Kajetán Matoušek (světitel: Antonín Eltschkner), František Tomášek (Josef Matocha), Ladislav Hlad (Štěpán Trochta a Kajetán Matoušek), Anton Richter (Michal Buzalka), Miron Podhájecký (Pavol Peter Gajdič), Karel Otčenášek (Mořic Pícha).⁸ Většina ordinářů se také snažila vybudovat tajnou hierarchii, ale tyto snahy byly stejně jako ve spišské diecézi dříve nebo později odhaleny Státní bezpečností.

Nebezpečnější než faktické chyby je však autorčin subjektivní přístup k tématu. Prof. Hrabovec se z převážně většiny zabývá pouze osudy římskokatolické církve na Slovensku a na českou církev zapomíná, ačkoli její článek má být podle názvu zaměřen na celé Československo. S literaturou i prameny pracuje selektivním způsobem a používá v západním světě netypický emotivní jazyk: *Ruku podávanú z Vatikánu však v Prabe neprijali. Vláda „Národného frontu“ necítila nijakú prirodzenú inklináciu k najvyššej autorite Katolíckej cirkvi a o to menej prezident republiky Eduard Beneš, socialista, slobodomurár vysokého stupňa, v medzivojnovom období ako minister zahraničných vecí jeden z hlavných zodpovedných za opakované krízy vo vzťahoch medzi Prahou a Vatikánom a po vojne jeden z režisérov prosovietskej politiky, ochotný imitovať aj Stalínove protikresťanské opatrenia* (s. 277). Pro tento výrok je použit citát z ruského pramene, který ovšem není ověřen odjinud, a pokud je známo, v českých archivech se k této otázce neobjevuje žádná zmínka. V textu se mnohokrát staví do protikladu (zlá) pražská (proč ne československá?) vláda a (dobrá) katolická církev na Slovensku, na kterou byla v poválečném období na rozdíl od církve v českých zemích uvalena mnohá protikatolická opatření. Přesně tyto následky příliš těsného sepětí pronacistické Slovenské republiky (1939–1945) se slovenskou římskokatolickou církví ovšem předvíдали už od roku 1939 např. vatikánští diplomaté Raffaele Forni⁹ či Guiseeppe Burzio,¹⁰ který byl chargé d'affaires v Bratislavě.

7 Srov. VYBÍRALOVÁ, Eva: Mimořádné fakulty v Československu v letech 1948–1989. *Revue církevního práva*, 2019, č. 75 (v tisku).

8 Srov. VYBÍRALOVÁ, Eva: *Untergrundkirche und geheime Weihen. Eine kirchenrechtliche Untersuchung der Situation in der Tschechoslowakei 1948–1989*. Echter Verlag, Würzburg 2019, s. 67–70.

9 *Mons. Tiso koná na základe tých najlepších pohútok. Možno sa mu podarí zachrániť krajinu, ale ak o ňu príde, ako sa to príhodilo Schuschniggovi a Háchovi, jeho neúspech by, žiaľ, mohol mať ďalekosiahly dopad na náboženstvo, v takej istej miere, ako je katolicizmus zakorený na Slovensku. Najlepším opatrením by bol jeho odchod z politického života*. Mons. Raffaele Forni státnímu sekretáři Svatého stolce kard. Luigiimu Maglionemu, 14. 4. 1939. Viz BRANDMÜLLER, Walter: *Šoa na Slovensku a Katolícka cirkev*. Post Scriptum, Bratislava 2013, s. 98.

10 *Burzio bol toho názoru, že postoj Tisu, Vojtaššáka a viacerých ďalších klerikálnych členov Štátnej rady a snemu stavia Cirkev do zlého svetla*. BRANDMÜLLER, Walter: *Šoa na Slovensku a Katolícka cirkev*, s. 35. Burziový zprávy jsou k Tisovi, Slovenskému státu i biskupu Vojtaššákovi velmi kritické, což prof. Hrabovec vysvětluje následovně: *Burzio prišiel na Slovensko v júni 1940, no nikdy si k nemu nevybudoval bližší vzťah. V rokoch 1935–1938 bol audítorom pražskej nunciatúry a počas pobytu v Prabe nadobudol veľké sympatie k československému státu, od ktorého prijal aj vysoké štátne vyznamenanie – Rad Bieleho leva, čo do istej miery pozna-*

Po druhé světové válce měli Češi a Slováci naprosto odlišné historické zkušenosti. Zatímco mnoho českých kněží a řeholníků bylo vězněno nacistickým (a v některých případech později i komunistickým) režimem, viz např. Josef Beran nebo Štěpán Trochta, napsal slovenský kněz a prezident dr. Jozef Tiso v době Slovenského národného povstání papeži Piovi XII. následující slova: *Naša vina väzí v našej povďačnosti a vernosti voči Nemcom, ktorí nášmu národu nielen priznávajú a uznávajú existenciu a prirodzené právo na nezávislosť a na národnú slobodu, ale nám aj pomáhajú proti Čechom a židom, nepriateľom nášho národa.*¹¹ Z toho důvodu není dle mého názoru možné začít výklad v roce 1945 bez nastínění dřívějších událostí. V autorčině pojetí také splývají rozdíly mezi roky 1945 a 1948. Podobně jednostranné je vyzdvihoval papeže Pia XII. jako strážce *západnej kresťanskej civilizácie pred náporom bolševického „nového islamu“ z Východu i marxistickej sekularizácie zo Západu* (s. 293) a zároveň zamlčet jeho odpor vůči antisemitismu a nacismu. Neúměrné zdůrazňování antikomunismu Pia XII. může dokonce vést, byť neúmyslně, k posilování tzv. černé legendy o něm.

Čtenář brzy získá dojem, že čte spíše literaturu hagiografického charakteru o slovenských biskupech Vojtáššákoví a Hnilicovi. A vlastně není daleko od pravdy: při i jen letmém srovnání tohoto příspěvku s autorčíným článkem o biskupu Vojtáššákoví¹² je zřejmé, že byly doslovně převzaty mnohé věty či celé odstavce, aniž by to bylo v jednom či druhém textu jakkoli vyznačeno.¹³ Oba její texty jsou odrazem přes dvacet let trvajících snah o zviditelnění a beatifikaci biskupa Vojtáššáka.¹⁴ Také účast spíšského

čilo jeho optiku, cez ktorú hľadel na Slovensko. Na jeho postojoch zanechala stopy aj trpká skúsenosť neúspešnej predchádzajúcej misie v Litve [... ktorá] v ňom umocnila nevôľu voči štátoprávnym zmenám v Európe po roku 1938 [...]. Na Slovensku Burzio naďalej pestoval spoločenské styky s osobnosťami, s ktorými sa zoznámil v Prahe, resp. ktoré zostávali na československom politickom stanovisku a boli v opozícii k slovenskej vláde i slovenskej štátnosti [...], od ktorých získaval aj väčšiu časť svojich informácií. HRABOVEC, Emília: Biskup Ján Vojtáššák a Svätá stolica. In: LETZ, Róbert – JURČAGA, Peter (eds.): *Ján Vojtáššák. Biskup v dejinách 20. storočia*. Post Scriptum, Bratislava 2018, s. 249–250. Sama sobě ale prof. Hrabovec odporuje, protože na s. 273 v pozn. 9 uvádí několik zpráv jak auditora pražské nunciatury Burzia, tak samotného pražského nuncia Rittera, kteří už v předválečné době pravidelně informovali Vatikán o komunistickém vlivu v Čechách, kritizovali prokomunistické manifestace apod. Dokázali být tedy vůči české společnosti dostatečně kritičtí a přičítat jim nějaké výrazné pročeské tendence není namístě. Postoje prof. Hrabovec odpovídají názorům jejího předchůdce na katedře církevních dějin v Bratislavě prof. Milana S. Ďurici, který se mj. vyslovil pro beatifikaci Jozefa Tisa a který v předmluvě ke knize kardinála Waltera Brandmüllera napsal: *Bezpochyby však k tomu potom prispievali aj správy msgr. Burziu, ktorý od roku 1935 tri roky pôsobil na nunciature v Prahe, a teda bol zryknutý posudzovať situáciu podľa smerníc svojho šéfa nuncia Rittera. Aj v Bratislave neprestával sa dôverne stykať s ľuďmi, ktorí oplakávali zánik niekdajšieho česko-slovenského štátu. Toto vysvetľuje tón niektorých správ, ktoré pravidelne posielal do Vatikánu.* BRANDMÜLLER, Walter: *Šoa na Slovensku a Katolícka cirkev*, s. 12.

- 11 Jozef Tiso papeži Piovi XII., 8. 11. 1944. BRANDMÜLLER, Walter: *Šoa na Slovensku a Katolícka cirkev*, s. 138.
- 12 HRABOVEC, Emília: *Biskup Ján Vojtáššák a Svätá stolica* – text, publikovaný také v roce 2018, je dostupný na www.academia.edu (citováno k 23. 4. 2019).
- 13 Pouze jednou v článku o biskupu Vojtáššákoví autorka odkazuje na svůj text v recenzované knize, ovšem jen na jeho italskou verzi.
- 14 Snaha slovenských katolíků o beatifikaci „vlastního člověka“ je celkem pochopitelná. Na rozdíl od všech okolních národů, které mají své historické národní a zemské patrony, Slovákům podobní světci chybí. Z blahoslavených 20. století žijících na území dnešního Slovenska bylo pouze minimum slovenské národnosti: blahoslavení řeckokatolíčtí biskupové Pavol Peter Gojdič (1888–1960) a Vasil Hopko

biskupa na prezentaci knihy a samotný obal knihy (fotomontáž fotografií biskupa Vojaššáka a papeže Pia XII.) tomu odpovídají. Tato snaha je naznačena vlastně už v metodologickém úvodu: *Tematický aspekt, ktorý je potrebné osobitne zdôrazniť, je napokon problematika svedectva a mučeníctva veľkých osobností Katolíckej cirkvi, ktoré nepodľahli kompromisom s politickou mocou a obhajovali slobodu veriacich a kresťanských spoločenstiev vyznávať svoju vieru. Medzi nimi sa vynímajú známi kardináli Alojzije Stepinac, József Mindszenty či Stefan Wyszyński, ale aj vo svete temer neznámy slovenský biskup Ján Vojaššák* (s. 235). Proč zde není zmíněn český kardinál Josef Beran, vězeň obou totalit, který byl na přání samotného papeže Pavla VI. pohřben v kryté bazilice sv. Petra vedle hrobů papežů? Nebo blahoslavený řeckokatolický eparcha Pavol Peter Gojdič, který za války pomáhal Židům, komunisty byl odsouzen na doživotí a ve vězení zemřel? Snad plánované otevření vatikánských archivů přinese jasnější světlo do Vojaššákovy mnohými kritizované působení za Slovenského státu.¹⁵ V případě biskupa Vojaššáka by bylo užitečné aplikovat kritickou metodu historické práce, kterou ve svém příspěvku navrhl Adam Somorjai OSB.

Prof. Hrabovec vyvolává už delší dobu svou (a svých předchůdců) interpretaci historie kontroverze ve slovenské společnosti.¹⁶ Snaha o identifikaci státu/státního útvaru, národa a náboženského vyznání vedla ve 20. století pouze ke katastrofám. Na Slovensku žili už po staletí vedle sebe katolíci i luteráni, dále Židé, Maďaři, Ruténi, Němci, Romové, Češi. Vytváření čistě národnostních států se zásadně neosvědčilo a jakékoli podporování nacionalismu směřuje k růstu nenávisti.

Příspěvek prof. Róberta Letze z katedry historie Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě s názvem *Prenasledovanie cirkvi na Slovensku a monsterproces proti trom slovenským biskupom* můžeme považovat za jakési doplnění a vyvážení předchozího článku. Autor se tomuto tématu věnuje dlouhodobě.¹⁷ Čtenář se z článku dozví, že katolická církev byla po válce omezoována nejen na Slovensku, ale i v Maďarsku a v Chorvatsku, protože v těchto státech během války katolíci na rozdíl od Čech nebo Polska nebyli utlačováni a většinou podporovali zde vládnoucí, Hitlerovi loajální režimy. To posloužilo Sovětskému svazu i místním komunistům jako záminka. Jak už název Letzova příspěvku napovídá, biskup Vojaššák nebyl jediným československým

(1904–1976) patřili k národnostní menšině Rusínů, blahoslavený Dominik Metod Trčka (1886–1959) byl Čech, blahoslavená Sára Salkaházi (1899–1944) byla národností maďarské. Slovenského původu byly pouze blahoslavené Zdenka Schelingová (1916–1955) a Anna Kolesárová (1928–1944).

15 Tvrzení *Biskup Vojaššák sa od začiatku svojho pôsobenia tešil úcte pražských apoštolských nunciou, ktorí vyzdvihovali jeho hlbokú zbožnosť, oddanosť Svätej stolici, pastoračné nadšenie a veľkorysú podporu náboženských diel* (s. 283) a současně zamlčení velmi kritických vyjádření vatikánského diplomata Burzia na Vojaššákovu adresu (mj. o něm napsal: *so che Monsignor Vojaššák passa per un grande sciovinista; per parte mia ne sono convinto*) je velmi zavádějící. Burzio Maglionemu, 31. 3. 1942 – viz BLET, Pierre – GRAHAM, Robert A. – MARTINI, Angelo – SCHNEIDER, Burkhard: *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale* (ADSS), sv. 8. Libreria Editrice Vaticana, Vaticano 1974, s. 487.

16 Viz např. seminář o dr. Jozefu Tisovi z dubna 2017 – <https://www.youtube.com/watch?v=02n7ozGLexA> (citováno k 23. 4. 2019). V tomto dokumentu se někteří slovenští historikové i jiné osobnosti vyjádřili kriticky vůči akcím podobného charakteru.

17 Srov. např. LETZ, Róbert (ed.): *Boli traja. Proces s katolíckymi biskupmi J. Vojaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom*. Zväz protikomunistického odboja, Bratislava 2001, a TYŽ (ed.): *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. ÚPN, Bratislava 2007.

biskupem vězněným komunistickým režimem. V monstrprocesu byl souzen společně s biskupy Gojdičem a Buzalkou. Ti byli nakonec odsouzeni k doživotí, zatímco pro biskupa Vojtaššáka byl určen trest „pouze“ 24 let vězení (což však vzhledem k jeho věku – v té době mu bylo 74 let – fakticky znamenalo doživotí). Zajímavé je také Letzovo hodnocení biskupa Vojtaššáka z doby druhé světové války: *Vojtaššák mal niekoľko výrokov v Štátnej rade, ktoré schvaľovali diskriminačnú politiku proti Židom. Tie vyplývali skôr z jeho zjednodušujúceho pohľadu, naivity a neinformovanosti ako zo stotožnenia sa s rasovou politikou vlády [...]. Vojtaššákov rezervovaný a kritický postoj k Židom treba považovať za dôsledok tradičného predkoncilového teologického pohľadu na túto otázku* (s. 322).

Vzhledem ke skutečnosti, že recenzovaná kniha vyšla v prestižním dvojjazyčném vydání ve vatikánském nakladatelství, je na škodu, že zde nebyl dán prostor některému z českých církevních historiků, publikace tak trpí značnou nevyvážeností. V každém případě je zapotřebí se při historickém bádání vyhnout vyhroceným emocím a nepodporovat rostoucí nacionalismus, ale naopak hledat to, co lidi spojuje. To neznamená vyhýbat se složitým či dokonce kontroverzním otázkám a nebojovat s předsudky. Úkolem nejen historika, ale každého člověka je hledat pravdu. Papežem Františkem oznámené, na příští rok plánované zpřístupnění vatikánských archiválií z období pontifikátu Pia XII. snad vnese světlo do mnoha sporných otázek.

◆ **Eva Vybíralová**